

Prav(o) razumeti, prav uveljavljati: slovenščina kot pot do pravic socialnega varstva

Senja POLLAK, Luka MIŠIČ, Ana Marija SOBOČAN, Marko STABEJ, Ina FERBEŽAR, Marko ROBNIK-ŠIKONJA, Tina MUNDA, Špela ARHAR HOLDT

Na konferenci *Razumeti pravo: jezikovna dostopnost kot temelj enakopravnosti*, ki je potekala 12. septembra 2025 na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, smo organizirali okroglo mizo z naslovom *Prav(o) razumeti, prav uveljavljati: slovenščina kot pot do pravic socialnega varstva*.

Dogodek je potekal pod okriljem raziskovalnega projekta *Jezikovna dostopnost pravic socialnega varstva v Sloveniji* (ARIS J5-50169), pri katerem sodelujejo tri Fakultete Univerze v Ljubljani: Pravna fakulteta, Fakulteta za socialno delo in Filozofska fakulteta, ter Institut »Jožef Stefan«.

Razpravo je povezovala **doc. dr. Senja Pollak** (Institut »Jožef Stefan«), razpravljali pa so: **doc. dr. Luka Mišič** (Pravna fakulteta UL), **izr. prof. dr. Ana Marija Sobočan** (Fakulteta za socialno delo UL), **doc. dr. Ina Ferbežar** (Filozofska fakulteta UL), **red. prof. dr. Marko Stabej** (Filozofska fakulteta UL) in **red. prof. dr. Marko Robnik-Šikonja** (Fakulteta za računalništvo in informatiko UL).

Glavne ovire, ki jih je osvetlila razprava, so deloma posledica kompleksnosti področja socialnega varstva, ki ne pokriva univerzalnih, ampak zlasti situacijsko pogojene pravice. Interpretacijo teh pravic otežujejo nejasnosti, ki jih je tudi strokovnjakinjam in strokovnjakom na Centrih za socialno delo težko interpretirati, to pa slabi zaupanje

Pollak, S. et al.: Prav(o) razumeti, prav uveljavljati: slovenščina kot pot do pravic socialnega varstva. Slovenščina 2.0, 13(2): 234–249.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek, komentar / Discussion

DOI: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2025.2.234-249>

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

uporabnic in uporabnikov v informacije, ki jih prejmejo v stiku z institucijami. Zlasti problematično je, da so slabo razumljivi tudi razlagalni viri (vodniki po pravicah, spletne strani), ki pogosto le prepisujejo zakon, ne da bi naslovnici in naslovnikom omogočili prepoznavo lastne situacije in jih ustrezno vodili do rešitve.

Med predlaganimi rešitvami so govorke in govorci izpostavili: pripravo kakovostnih razlagalnih besedil in informacij; vzpostavitev trajnih povratnih zank med pravom in prakso, vključno z zbiranjem povratne informacije oz. analizami razumevanja med uporabnicami in uporabniki; pedagoške naložbe v spoznavanje pravnega žanra, koncepta razumevanja in razumljivosti ter nasploh večje jezikovne občutljivosti; ter ciljni razvoj in premišljena raba jezikovnih tehnologij v podporo jezikovne dostopnosti.

Zapis panela je pripravljen na podlagi zvočnega posnetka in v konsenzu z avtorji. V določenih značilnostih sledi govorjenemu jeziku, vendar je (zlasti skladenjsko) urejen za lažje branje. Zapis sta pripravili **mag. Tina Munda** in **znan. sod. doc. Špela Arhar Holdt**.

Senja Pollak: Prvo vprašanje bi imela za Ano Sobočan: če gledamo na uporabnike in uporabnice, kako jezikovna dostopnost vpliva na uresničevanje pravic v socialnem varstvu?

Ana Marija Sobočan: Hvala za besedo. Mislim, da smo danes dopoldne že pokazali – z veliko primeri, z veliko perspektiv – kako pomembno je, da ljudje *imajo* informacije in da razumejo te informacije, da sploh lahko poiščejo tisto, kar jim pripada, in razmišljajo, kaj bi lahko bilo za njih relevantno ali pomembno. Pa tudi, *kakšna* je ta komunikacija v praksi, da si ljudje upajo pristopiti in nenazadnje vprašati. Tudi tukaj je, se mi zdi, že potrebno nekaj razumevanja, da se ta dialog sploh lahko vzpostavi in da lahko [pravice] potem tudi aktivno uveljavljajo.

Samo na nekaj bi se še želela odzvati, da ne bom že na samem začetku jaz predolga: dopoldne smo slišali primer, ki so ga navedle kolegice iz Skupnosti Centrov za socialno delo, kako težko je socialnim delavkam in delavcem v praksi, kadar so stvari tako nejasne in tako nedoločene, da kot strokovnjakinje in strokovnjaki ne morejo dati informacije, ki bi bila dovolj trdna z njihovega vidika – da se bo nekaj

dejansko uveljavilo na tak način, kot bodo one interpretirale končnim uporabnikom. To je ena zadržanost z vidika strokovnjakinj in strokovnjakov. Na drugi strani pa se lahko zgodi, da kot interpreti, prevajalci pravic ali tisti, ki posredujemo informacije, pravic ne znamo pravilno interpretirati, ker jih tudi sami ne razumemo – ali pa so potem izidi drugačni, ker gre za neskladnost – in tako izgubljam zaupanje uporabnikov ali državljanov, državljanek, ki pravice uveljavljajo. Se pravi: če se pogovarjamo o dostopnosti in kako odpirati ta prostor, je važno tudi, da ga ne zapiramo. Stvari morajo biti jasne tudi zato, da so takrat, ko ljudje pridejo, lahko te informacije verodostojne in da lahko uveljavijo tisto, kar pričakujejo. Ker sicer naslednjič ne pridejo več.

Senja Pollak: Hvala, zdaj pa mogoče za kolega Mišiča. Na eni strani imamo uporabnike, ki jih lahko analiziramo na različne načine, vendar je na koncu še vedno pravna stroka tista, ki lahko stvari spremeni. Kako pa vi gledate na vprašanje nerazumljivosti pravnega jezika? Oziroma ali ima podpodročje socialnega varstva kake posebnosti v primerjavi z drugimi področji, npr. dopoldne smo slišali o Kazenskem zakoniku, kako je drugačen?

Luka Mišič: Težko je rangirati pravna področja po družbeni pomembnosti, ker je načeloma vsako za pravo relevantno družbeno razmerje tudi urejeno s pravom in so s tega zornega kota vsa razmerja enako pomembna. Pa vendar, jaz sem [dopoldne] denimo dal primer Zakona o fitofarmacevtskih proizvodih, ki se tiče zelo segmentiranega dela prebivalstva. Zakon o zdravilih bo verjetno nagovarjal samo proizvajalce in prodajalce zdravil in tiste, ki nadzirajo ta postopek. Sicer so zdravila in preskrba z zdravili za skupnost seveda izrednega pomena, ampak tisti zakon bo najverjetneje neposredno naslavljal samo strokovnjake in strokovnjakinje na področju.

Pravo socialnega varstva oziroma pravo socialne varnosti – v tem smislu potem podsistem socialnega varstva, sistem socialnih pomoči – pravzaprav naslavlja celotno populacijo. Jasno, tiste, ki jim grozita revščina in socialna izključenost, ampak načeloma je to področje, ki se v mojih očeh po družbeni pomembnosti razumevanja predpisov približuje področjem, kot so kazensko pravo, stvarno pravo. Danes je bil

nekje omenjen Zakon o varstvu osebnih podatkov, sem bi lahko dodali še Zakon o pacientovih pravicah, Zakon o varstvu potrošnikov, recimo. To so vse zelo splošni predpisi, ki pa so po moji pavšalni oceni jezikovno precej bolj dostopni kot področje socialnega varstva. Zakaj? To je pa problem socialnega varstva, ker ureja prerazporeditev družbenega bogastva, hkrati pa je večina pravic zelo ciljanih, prilagojenih socialno-ekonomskemu položaju posameznika ali družine. Zato te pravice ne morejo biti urejene univerzalno, standardizirano in kompleksnost ukrepov se potem po naravi stvari prevaja nazaj – ali naprej, kakorkoli želite – v predpise, ki urejajo te pravice. V tem smislu bi bilo najbolj preprosto vzpostaviti sistem univerzalnega temeljnega dohodka: *vsak prejme iks tisoč*, potem bi bila tudi zakonodaja v tem smislu zelo preprosta ...

Senja Pollak: Ja, en stavek, v bistvu. *[smeh]*

Luka Mišič: Preprosta z jezikovnega vidika, s slogovnega vidika ali slogovnih prvin v smislu razpršenosti pravnih pravil, ampak s tem bi bil izvotljen sam namen. Bom strnil: rekel bi, da gre za področje, ki je družbeno izredno pomembno in se tiče slehernika; jezik ali strukturne prvine, ki se uporabljajo na tem področju, pa se približujejo nekim zelo specifičnim in zelo kompleksnim ureditvam.

Senja Pollak: V bistvu gre za to, kar smo prej slišali pri Ani: koliko se uporabniki sami zavedajo, da imajo neke ovire in da jim nekaj je dostopno ... A imate izkušnje s tem ali je vaša ocena, da uporabniki nimajo te dostopnosti? Nekaj je odvisno tudi od tega, kdo je končni uporabnik – ali so to ti, ki imajo pravice, ali so to tudi neke pravne osebe, ki s tem razpolagajo ...

Luka Mišič: To je moja ocena. Pomislite recimo na Zakon o delovnih razmerjih, ki ga verjetno vsi do neke mere poznate. Družbeno je izredno pomemben, ker ureja delovna razmerja. Ampak je precej jezikovno preprost, dostopen, funkcionalno razumljiv povprečnemu posamezniku ali posameznici. Ampak spet: ureja se delovno razmerje, ki je mogoče enako družbeno pomembno kot socialna pomoč, verjetno

še bolj pomembno, ni pa teh kompleksnih elementov prerazporeditve vrednosti, mejnih vrednosti, upoštevanih dohodkov, obdobj izplačevanja, indeksacije ... Pri socialnih transferjih smo v bistvu zelo blizu nekemu področju urejanja davkov ali carin.

Senja Pollak: Zdaj pa gremo še malo na jezikovno stran, ker imamo tukaj tudi dva strokovnjaka s tega področja. Mogoče za Marka Stabeja: kljub temu, da je ta projekt interdisciplinaren, se ukvarjamo s posebnim pravnim podpodročjem. Je pa jezikovna dostopnost jezikovnopolično vprašanje v tem prostoru in v širšem smislu verjetno ni neka novost?

Marko Stabej: Ja, malo bom razbremenil to fokusiranost, pa se bomo gotovo vrnili k njej ... Vprašanje jezikovne dostopnosti je pač novoveško evropsko vprašanje ali vsaj evropsko stanje. Reformacija se je vrтела tudi okrog tega, kako narediti božjo besedo dostopno ljudem. In odgovor je hkrati rešitev in vir naših problemov: moramo jim ponuditi božjo besedo v njihovem jeziku in bodo Boga razumeli; najprej pa bo treba opraviti z užaljenostjo tistih, ki so bili specializirani za božjo besedo. In to v bistvu ni tako drugačno od kateregakoli drugega specializiranega diskurza. To, o čemer se mi danes pogovarjamo – pravo proti uporabnikom – je tudi medicinski diskurz proti uporabnikom. Teh težav je kar nekaj. Ampak če se vrnem: z božjo besedo jim je v 16. stoletju nekako uspelo. Potem je razsvetljenstvo prineslo, da je treba uvesti tudi izobraževanje, in to, če se da, v jeziku, ki ga vsi razumejo. Zapletlo se je pa s tem, ali ta jezik res vsi razumejo in na kakšen način ga razumejo. Izpisal sem si svoj priljubljen citat iz Matička, ko pride do njega odvetnik Zmešnjava in mu reče: *Zdaj boste pa vi morali ta denar vrniti, sub conditione expressa*, na kar pravi Matiček: »Nikar, po latinško mi jih ni posodila.« [smeh]

Okej, zdaj imamo v slovenščini – recimo – uradovanje, v drugi polovici 19. stoletja se je to sploh začelo dogajati širše, na vseh družbenih področjih. Nek drug citat je, ko izobraženci ob Zedinjeni Sloveniji leta 1848 prepričujejo, kako nujno je, da imamo vse v slovenščini – kako bodo potem kmetje radi brali predpise in se jih držali, ker bodo točno vedeli, kaj piše! V bistvu je to rodilo marsikaj dobrega, hkrati pa iluzijo,

da če govorimo isti jezik, se pač razumemo. Če se ne razumemo, smo pa mi krivi, ker nismo dovolj izobraženi. In to prebiti je še danes težko. Zdaj skačem, ampak je bil še ta socialistični moment, ki je v 60., 70. letih z idejo samoupravljanja prinesel zgodbo, da ne samo, da moramo vsi vse razumeti, ampak tudi biti vpleteni in znati tvoriti stvari, ki jih bodo vsi razumeli. Kar pa je resnično misija nemogoče.

Hkrati pa se mi zdi da – če smo si čisto iskreni – marsikomu paše, da ga navadni ljudje ne razumejo v celoti, zato ker je tu neka možnost ohraniti svoj privilegij. Ne govorim o vseh zdravnikih in ne govorim o vseh pravnikih, ampak zgodovina evropskih jezikov je polna tega, da je bilo pravo celo v drugem jeziku kot sicer v državi — recimo, do kdaj je bila francoščina v britanskem sistemu in tako naprej — ravno zato, da so si zadržali pravico do formulacije in naracije. Po drugi strani pa, če hočeš imeti natančen diskurz, ne more biti *a priori* razumljiv vsem. In z jezikom, kar je bilo danes večkrat rečeno, ne rešiš vsega – določene stvari lahko, ampak moraš poskrbeti, da se ljudje navadijo v tem procesu sodelovati, ne pa, da ne znajo ali si ne upajo vprašati. To gre z roko v roki.

Senja Pollak: Mogoče glede izobrazbe: eno je, da je to v tvojem jeziku, ampak sigurno pa ni celotni populaciji enako dostopno, recimo nekemu pravniku ...

Marko Stabej: Ja, zavedanje, da če ti sebe razumeš, še ni rečeno, da te nekdo drug razume, to je nekaj osnovnega. Se mi pa zdi, da v šoli nekako ni prostora za te ‚mehke‘ stvari – pa bi moralo biti. To je nekaj, za kar se zdi, da človek pač že tako ali drugače rešuje v odrasli dobi ...

Senja Pollak: Saj lahko še Ino Ferbežar vprašamo: kaj pa so v jezikoslovnem smislu glavne težave, ki jih je mogoče izpostaviti v zvezi z dostopnostjo pravne ali pa upravne slovenščine?

Ina Ferbežar: Mislim, da ste vse težave danes dopoldne že našteali. Celo dopoldne pravzaprav nismo poslušali o razumljivosti, ampak dejansko o nerazumljivosti. In ja, pravni in upravni diskurz sta zelo, zelo specifična, vse to je bilo danes navedeno. Tukaj so neke vsebine, ki

zadevajo skupinske interese, neka stalnost, neka brezosebnost, ne vemo, kdo je pravzaprav zares naslovnik, kdo je tisti, ki ga nagovarjamo. To je neka splošna javnost, ki ima lahko tudi omejeno jezikovno zmožnost, kot smo tudi videli na eni od prosojnic: kako je šele z dostopnostjo za tiste, ki so tudi jezikovno morda nekoliko manj spretni. Potem je problem enosmernosti. Tukaj enostavno ni mogoča neka povratna informacija, razen kadar imate posrednika. To so recimo Centri za socialno delo – tam je mogoča takojšnja povratna informacija, vendar pa za to ni časa. Čas je bil eden od elementov, o katerem smo tudi večkrat slišali. Ne samo da procesiraš nek dolg tekst, ampak tudi da se vračaš k njemu, da dobiš nekoga, ki ti ga bo pojasnil ... Institucionaliziranost: imamo hierarhična razmerja z zelo jasnimi razmerji moči. Kdaj bo nekdo, ki je na nižjem hierarhičnem položaju rekel *Oprostite, jaz vas ne razumem* ... Rajši se bo umaknil, ne.

In največji problem vsega tega, kot ga jaz vidim, je, da ima to en tak kumulativni učinek – vse hkrati se dogaja: imate enosmerno komunikacijo, hierarhično komunikacijo, neko standardiziranost, ki je sicer lahko zelo pozitivna, da se ve, kako je treba pisati, ampak to je lahko tudi problematično. Imamo zelo kompleksno vsebino, kjer govorimo o zelo zapletenih konceptih; ne govorimo samo o terminologiji, ampak so zadaj celi izkušenijski koncepti, in če s tem nimaš izkušenj ... To je to, kar pravi Marko Drobnjak, če se lahko navežem – dajmo ljudem, ki so v to vpleteni, [možnost], da dobimo od njih direktno povratno informacijo. Tudi šola – kolegici ste omenili izobraževanje – morda pri državljanski vzgoji je treba začeti otroke seznanjati s tovrstnimi diskurzi v smislu *Na to boste v življenju naleteli*.

Senja Pollak: To se mi zdi res super izhodišče, mislim, da smo danes dobro pokazali veliko kompleksnosti in težav, ampak človek bi želel imeti tudi konkretne rešitve. Za jezikoslovca ... Človek bi si želel nek seznam, navodila, prej smo govorili o nekem številu besed, strukturah. Ali je to realna ali prekompleksna želja? Vprašanje recimo za Markota. Za oba Markota. Mogoče je to zdaj prehod iz jezikoslovja v računalništvo, od neumetne inteligence do umetne inteligence ...

Marko Robnik-Šikonja: Seveda, nekateri mislijo, da bo umetna inteligenca vse to rešila. Recimo, da bomo s pomočjo iskalnika dobili odgovor na poljubno vprašanje iz socialnega dela. To področje se v resnici v zadnjem času močno spreminja. Če smo še nedolgo nazaj, mogoče leto nazaj, dobili seznam dokumentov, ko smo nekaj vpisali v iskalnik, v zadnjem času tudi pri iskalnikih dobimo že kar povzetek tega, kaj naj bi bil odgovor na vprašanje. To je pa lahko hudo problematično, ker je to lahko res hudo poenostavljanje tega, kar bi morali dobiti. In če bi nekdo spraševal o socialnih pravicah v slovenščini, resnično dvomim, da bo ta odgovor pravilen.

Mi se recimo ukvarjamo z gradnjo velikih jezikovnih modelov. Imamo projekt, v katerem smo že zgradili kar nekaj slovenskih generativnih modelov, imenujejo se GaMS. Tako da precej dobro poznamo to materijo. In veliki jezikovni modeli so polni pristranosti, ker so naučeni na zelo široki zbirki besedil. Vsa ta zbirka besedil na nek način vpliva na to, kaj so ti veliki jezikovni modeli sposobni dati od sebe in kaj dajejo. Prva taka res močna pristranost, ki se je mogoče ne zavedamo, pa je povezana s socialnim delom, je, da skoraj vse tekste, ki jih najdemo, piše populacija, ki je dokaj dobro izobražena. Ljudje, ki niso izobraženi, ne pišejo, in pač tudi umetna inteligenca njihovega stila in razumevanja ne zazna.

Obstajajo sicer projekti, tudi pri nas imamo zdaj enega takega, ki poskušajo besedila poenostaviti – v bistvu smo že naredili nekaj takih poenostavljalnikov besedil. Pri poenostavljanju je vedno nujna izguba informacije in pri pravnih besedilih je ta informacija lahko zelo pomembna; še vrstni red besed je lahko pomemben. Tukaj so vprašanja, ki niso trivialna. Če bi hoteli narediti orodja, ki bi to dejansko podpirala, bi morali zgraditi ustrezne učne množice oziroma najprej izmeriti, kaj ti modeli v trenutni fazi sploh zmorejo, in jih potem nadgraditi, da bi dejansko lahko bili uporabni za ta specifičen namen.

Senja Pollak: Dobro vprašanje je, kaj sploh merimo. Ina, ti si se veliko ukvarjala z merjenjem razumljivosti. Mi govorimo o razumljivosti, o dostopnosti, precej samoumevno uporabljamo te termine, ampak – razumljivost za koga, kaj pomeni *razumljivo*, kako to izmeriti?

Ina Ferbežar: Ja, *razumljivosti* najbrž ni brez *razumevanja*. Razumljivosti besedila same po sebi ni, ne obstaja, zato ker jo bo določil šele tisti, ki bo razumel. Kar se mogoče sliši kot začaran krog. Deloma se razumevanje da meriti, je pa res, da so to kontinuumi. Razumevanje je kontinuum: od nule do perfektnega razumevanja, recimo. Tudi razumljivost je očitno nek kontinuum od bolj do manj razumljivo. Obstajajo razni mehanizmi, kako se da to vsaj do neke mere izmeriti, je pa dejstvo, da je razumevanje proces, ki poteka znotraj posameznika in za katerega rezultata pravzaprav ne vemo. Razen recimo v primeru socialnega dela: razumel je, če je izkoristil določene pravice – kar je potem že *post festum*.

Do določene mere se verjetno da, ampak obstaja problem definicije uporabnika, potem je problem ... Ja, mogoče je možno nekje dobiti informacijo, ampak napisati prompt je zelo kompleksna dejavnost, ki je pa na drugem koncu jezikovne zmožnosti: če je recimo razumevanje na eni strani, je tvorjenje teksta – govorjenje ali pisanje – še čisto nekaj drugega. In tukaj so seveda socialni delavci v še večji stiski, ker lahko recimo zelo dobro razumejo neko pravno, upravno besedilo, ampak kako to naprej posredujejo, je pa drugo vprašanje. Ker to je drugi konec kontinuumu jezikovne zmožnosti in to je zelo kompleksno.

Obstajajo testi, ampak če boste [razumljivost] merili z nekim testom, kjer boste [ljudi] spraševali v kontroliranem okolju, nimate pojma, kaj se bo zares zgodilo, ker razumevanje poteka v zelo konkretnih okoliščinah za vsakega posameznika. Lahko nekaj ne vem kolikokrat preizkusite in bo izpadlo kot razumljivo za veliko ljudi, v konkretnih okoliščinah pa se bo lahko še vedno izkazalo, da pri neki konkretni osebi to ne zdrži – da ta oseba tega ni razumela, ker zanjo pač ni bilo razumljivo, in je s tem ta oseba določila stopnjo razumljivosti teksta.

Senja Pollak: Če se malo vrnem k Marku. Ko gradimo računalniške rešitve, umetno inteligenco, imamo ponavadi neko oceno, kako dobro določen sistem, recimo za poenostavljanje, deluje. Je pa odvisno, kdo je to evalviral. Kako z vidika evalvacije umetne inteligence vpliva, kako so te različne skupine v to zajete?

Marko Robnik-Šikonja: Ja, evalvacija je zdaj eno ključnih vprašanj pri velikih jezikovnih modelih – kaj so zmožni, česa niso zmožni. Evalvacija vse bolj postaja tudi stvar velikih jezikovnih modelov samih, npr. vprašamo drug jezikovni model *Kaj misliš, a je to razumljivo?* Tako da smo v neki zanki, seveda. Lahko bi vprašali tudi širok krog populacije in na ta način izmerili. To je počasno, to je drago, nekdo mora pripraviti take evalvacijske množice. Torej, ja, možno je, nihče pa ni tega še naredil, sploh pa ne za slovenščino.

Za angleščino smo naredili raziskavo glede berljivosti besedila, ki je seveda zelo subjektivna, temelji pa na učnih množicah, kjer so ljudje označili, kaj je bolj enostavno, kaj je bolj berljivo. In potem lahko najdemo neko statistično korelacijo z naučenimi modeli, kar seveda za posamezno besedilo ni 100-procentno, je pa to do neke mere zadosti dobro merilo.

Senja Pollak: Ko se pripravlja učne množice, se velikokrat da stvari označevati različnim anotatorjem in se potem meri strinjanje anotatorjev. Izjemno zanimivo bi bilo videti, kakšno je strinjanje med različnimi tipi uporabnikov: od recimo pripadnikov nekih najranljivejših skupin, mogoče govorcev tujih jezikov, pa do pripadnikov različnih strok: kako bi pravnik ocenil, da je nekaj razumljivo, kako jezikoslovec ali pa nekdo, ki je dejanski uporabnik. Predstavljam si, da je z vidika jezikoslovja veliko na strukturi jezika. Kaj pa z vidika prava, kaj bi bilo uspešno poenostavljeno besedilo, kako bi to ocenila pravna stroka?

Luka Mišič: Verjetno bi bil ideal, da bi bilo pravno pravilo – torej neka zapoved, prepoved ali pa dopustitev – del enega člena, po možnosti ene določbe znotraj člena, s sankcijo in mogoče celo načinom izvršitve na istem mestu. Ampak to se poruši že na ravni tega, da so sankcije del kazenskih določb na koncu predpisov, da je izvrševanje predpisa v rokah izvršne veje oblasti in podzakonskih pravnih aktov. In dejstva, da so področja človekovega urejanja redko tako nekompleksna, da je lahko neko pravno pravilo del samo enega predpisa – ali pa da bi bil sklop pravnih pravil, ki sporoča neko ravnanje, del samo enega predpisa.

Pomislim na Ustavo, ampak Ustava ureja človekove pravice in temeljne svoboščine in temeljne državne ureditve in jo v tem smislu praviloma v teoretični strukturi, v hierarhični strukturi pravnega reda izvršujejo zakoni. Pomislim na zakonike. Pomislim predvsem na pravna področja, kjer so urejene obrambne pravice negativnega statusa, ki ščitijo posameznika – prepoved nečesa. Takoj, ko pridemo do pravic pozitivnega statusa, ki terjajo neko aktivno ravnanje države na različnih področjih, zato da je zadoščeno neki pravno varovani dobrini ... Recimo poenostavljeno: prepoved mučenja teoretično zadostuje dikcijam v Ustavi. Pravica do socialne varnosti, vključno s pravico do pokojnine, terja po naravi stvari nek sistem, ki je kompleksen.

Mogoče bi bilo zanimivo, če bi potem še kdo od pravnih in pravnikov povedal, kaj bi bil njihov ideal lahko berljivega, razumljivega predpisa. Predvsem pa mi gre na živce to, pardon: nekaj so formalni pravni viri – zakon, podzakonski pravni akti, ki pač imajo lastnosti, kot jih imajo; ogromno svobode pa ima država pri spoznavnih pravnih virih – priročnikih, spletnih straneh, navodilih ... Tam pa si te svobode pogosto, kot so kolegice povedale, ne vzame, ker so avtorji in avtorice verjetno v stiski, da bi povedali preveč ali pa da bi povedali nekaj narobe. Čeprav bi v bistvu lahko.

Senja Pollak: Saj to je mogoče ključno vprašanje: kje je najboljša začetni. Verjetno če bi se človek z zakoni in poenostavljanjem ukvarjal, je to bolj kompleksna stvar, da so pa te razlagalne informacije jasne vsem, je pa verjetno lažja naloga ...

Ina Ferbežar: Ja, prav v luči te jasnosti so ti razlagalni viri pač ... Hočejo biti tako jasni, da bo ja jasno, kaj je, ker zakon tako pravi. In potem se seveda zgodi ...

Luka Mišič: Ja, pogosto prepisujejo določbe zakona. Sreča je že, če spletne strani države izpostavijo najpomembnejša pravna pravila. Da dobi uporabnik zavest, *Aha, saj res, pogledjte, moj dohodek je nevarno blizu temu cenzusu, aha, tu je omenjen nek otrok, tu je omenjen nek družinski član, kdo pa bi to lahko bil? Aha, Center za socialno delo ...* Gre na Center za socialno delo, lahko se zgodi, da gre na napačnega,

potem ga pošljejo na krajevno pristojnega, potem pa se v bistvu začne vloga uradne osebe, o kateri smo danes govorili – nekaj so standardi socialnega dela, etični kodeks, drugo pa je v upravnem postopku načelo pomoči prava neki stranki. In jaz osebno se bom verjetno na področju zadovoljil, ko bodo spoznavni pravni viri, ki niso komentarji (komentarji so tudi spoznavni pravni viri), splošnemu prebivalstvu dostopni, informativni do te mere, da se bo posameznik v njih prepoznal, da bo prepoznal svojo stisko in potem dejansko uveljavljal neko pravico. Potem bom mirno spal, tudi če bodo zakoni polni odmernih odstotkov pa prehodnih obdobj, kdaj se kje aktivirajo itd.

Senja Pollak: Ja, upam, da bo ta miren spanec čimprej, ne. *[smeh]* Danes je bil v predstavitvi kolega Marka [Drobnjaka] kar zanimiv eksperiment z vidika različnih dialektov. Mogoče vprašanje za Marka Stabeja, ki se tudi ukvarja s sociolingvistikom: večinoma tu govorimo o pisnem jeziku, ta [govorjeni] del sploh ni viden, ampak se je dobro pokazalo, da lahko pride do nekih pristranosti tudi z vidika tega, v katerem dialektu ...

Marko Stabej: Lahko rečem samo ja. Ne vem ... Ena splošna stvar, če ste me že izzvali: na nek način smo premalo pripravljeni sprejemati drugačnost in se razmeroma premalokrat s tem srečamo. Neko stereotipno prepričanje je, da imamo skupni knjižni jezik in se itak drugače ne bi razumeli – čeprav kamorkoli pogledamo, nihče ne govori knjižnega jezika. Ampak ta iluzija obstaja. Če so Škafarjevi filmi, jih je treba podnasloviti, ker smo po prvih dveh minutah v paniki *Eee ne razumem vsega* in zdaj rabimo podnapise, medtem ko že šesto, osmo minuto bi pa lahko razumeli.

Seveda, po drugi strani je pa tako: vsak narečni govorec ima pravico ... To z identiteto je najbrž bolj občutljivo, kot je bilo. Tudi pri kosilu smo se pogovarjali – včasih, pred 60 leti, če je Mariborčan prišel v Ljubljano, je načeloma preklopil. Danes ne preklopi, zakaj bi, ker je toleranca in samozavest, tudi če ne čutimo tako, večja. Hkrati pa je jasno, če bo nekdo vztrajal pri poimenovanju recimo predmeta, s katerim je bilo storjeno zločinsko dejanje, v nekem hudem narečju, to je pa njegov problem.

Hočem reči, zmeraj pride do prilagajanja in zdi se mi, da je načeloma stvar z razumljivostjo taka: pisne tekste je mogoče izboljševati. Če lahko testirajo navodila za zdravila, kar se zdaj dogaja že kakšnih 20 let, pa včasih ni bilo – da pač imajo test, ker so hude odškodninske nevarnosti – zakaj ne bi tudi zakona dal prebrati 10 pravnikom pa 10 socialnim delavcem in dobil neko povratno informacijo? Tisto z nedovršniki in dovršniki [iz dopoldanske predstavitve], tam ne veš, ali je nekdo hotel imeti nedovršnik ali se je samo zmotil in ga je uporabil. Take stvari bi se najbrž lahko razjasnile v tem procesu. To z narečno raznolikostjo in tudi pisno raznolikostjo ... Živimo v iluziji, da bo pisna fiksiranost trajala večno, pa mislim, da ne bo. Že zdaj ogromno pišemo nestandardno, seveda neuradne, nejavne zadeve, ampak tudi tukaj se drobi.

Senja Pollak: Prej se mi je zdelo fajn, da je Luka tako osebno povedal, od česa bi lažje spal. Zdaj, ko gremo proti koncu, še to: kaj bi vsaka stroka lahko prinesla kot rešitev in od česa bi lažje spala? *[smeh]* Kaj bi recimo pravo lahko naredilo za to, da bi imeli to iluzijo, željo, da lahko naredimo skupaj stvari bolj razumljive in bolj dostopne?

Luka Mišič: Mene zanima vidik socialnega dela. Jaz nekako predpostavljam izkušnje, medtem ko jih ti verjetno empirično boljše poznaš.

Ana Marija Sobočan: Ja, pa mogoče se mi bodo potem še kolegice pridružile. Odkar je bilo vprašanje, kaj so rešitve, razmišljam, in tudi, ko sem Luka prej poslušala ... Tudi s perspektive nekoga, ki izobražuje za socialno delo, ne razmišljam o tem, da se spreminjajo zakoni sami po sebi, zato da bodo bolj razumljivi – čeprav bi si želela, da bi bili bolj enotni, da bi bili bolj skladni, da bi bila terminologija poenotena, zato da bi bilo lažje razumeti tudi s tega vidika. Ampak [bi želela] več razlagalnih besedil, ki interpelirajo ljudi, kot je prej rekel Luka, v to, da se prepoznajo, da bodo lahko svoje pravice uveljavljali; da tudi če sami ne morejo popolnoma razumeti, kako in na kakšen način so stvari med sabo soodvisne; da vsaj vedo, kam se obrniti. In da je med pravom in socialnim delom – če je socialno delo zelo pogosto ta razlagalec v praksi – ta interpretacija nedvoumna.

In tukaj se tudi bojim, kot je prej rekel tudi Marko, da ne samo stroka do laikov, tudi stroke nekako držimo neko svojo terminologijo in ... Verjetno moramo več narediti za to, da se razumemo med seboj. Ne da bi zdaj vsi bili pravniki in pravnice ali pa vsi socialni delavci in socialne delavke ali pa vsi zdravniki in zdravnice, ampak da bomo boljši pri tem, kar delamo za ljudi ali skupaj z ljudmi. Da bi torej na teh dveh ravneh bilo nedvoumno, kot so tudi kolegice danes povedale.

Potem v praksi. Zdaj nimam v glavi nobenega obrazca, ampak recimo: če piše v obrazcu navedite *znesek preživnine*, si verjetno v kontekstu obrazca, zakonodajno predstavljamo, da naj oseba navede znesek, ki je bil sodno odmerjen. Če pa jaz sedim z osebo, ki je tukaj upravičenka, in mi ona reče *Ampak jaz te preživnine ne dobivam*, potem zame znesek preživnine v obrazcu pomeni 0, saj je ta podatek potem del izračuna vseh prihodkov osebe in povezan z uporabičenostjo do drugih pravic ... Pravno to seveda ne vzdrži, ker se tam sprašuje po višini zneska, ki je bil določen, ampak z vidika socialnega dela in tega, da ljudje uveljavljajo pravice ... In to se nanaša na točno to, kar je rekla Ina: kako je v tistem trenutku razumljivo, glede na okoliščine. Dejansko se bo ta oseba vlagateljica [vprašala], *Kaj zdaj pomeni znesek preživnine, saj jaz je nimam na svojem tekočem računu*.

Veliko je teh primerov, to želim reči, tudi v teh obrazcih. Ko jih zakonodajalec ali pa pravna stroka pripravlja, se verjetno zdi zelo jasno, potem pa se vendar v praksi pokaže, da je tukaj ogromno vprašanj. In na ta vprašanja odgovarjajo stroke, ki prispevajo k temu, da ljudje lažje uveljavljajo, kot je recimo socialno delo – ampak tudi mi kot stroka moramo vedeti, kaj zdaj to pomeni. Recimo z vidika etike mojega poklica bi jaz bila za to, da se osebi sešteje tisto, kar je dejansko, ne pa tisto, kar ji je bilo odmerjeno.

Senja Pollak: In potem bi lažje spala. [smeh]

Ana Marija Sobočan: Ja, hvala, da si me ustavila. [smeh] Jaz si želim ... Ne morem reči, da pravo samo za sebe ne ve, ampak da recimo v socialnem delu zares razumemo tisto, s čimer mi operiramo – te zakonodaje je kar veliko – da razumemo na ta način, da lahko to posredujemo; zato da nas tudi ni strah nekaj obljubiti ali pa zavajati ljudi v

nekaj, da bodo oni potem v protipravnem položaju. In mogoče vseeno tudi več razlagalnih besedil.

Senja Pollak: Ina, kaj so rešitve?

Ina Ferbežar: Saj glede razlagalnih besedil, obrazcev, ko si ravno omenila: dajmo se spomniti, kakšna je stopnja funkcionalne pismenosti Slovencev. Slavni PIAAC, ni tako dolgo nazaj, je poročal o tem, da je funkcionalna pismenost – oziroma ne vem, kako se tej pismenosti danes reče, bralna pismenost – kar problematična. Tukaj je naša naloga, naloga izobraževalcev, da bi to kam pripeljali. Hkrati pa je na nas, da tam, kjer lahko, z določenimi poenostavitvami kaj naredimo; na površini besedila se da marsikaj narediti, kar je rekel tudi Marko in kar smo dopoldne poslušali. Jaz si želim in bom lažje spala, če bo prišla pozitivna povratna informacija od tistih, ki jih zadeva zadeva, da so to razumeli. Bodisi direktno, da so res razumeli, bodisi da so ocenili nekaj kot razumljivo ... Verjetno je treba neke mešane tehnike.

Senja Pollak: Marko Stabej, že mirno spiš ali je še kakšna rešitev?

Marko Stabej: Jaz bom v vsakem primeru nemirno spal. *[smeh]* Pri-družil bi se s tem, da vidim kar precej jezikovnih dejavnosti, ki se lahko naslavljajo v jedru v šoli: ne samo *si razumel, nisi razumel, kako si razumel*, in ne samo literarna dela, ki so na videz najbolj primerna za to, ampak se v resnici ljudje z njimi najmanj srečujemo. Ampak če ti že v osnovni šoli veš, da je nekdo tekst razumel drugače, in začneš razpravljati *Zakaj si pa ti tako razumel?*, lahko najbrž potem zgradiš tudi neko občutljivost pri tvorjenju in lahko to tudi zvadiš. Če to kombiniraš s tem, da v šoli ni tega, da bi prisluhnili *Aha, ta pa drugače govori, od kod pa je približno? Aha, kaj pa to pomeni?* ... Ne vem, ko se bo to začelo dogajati, takrat bom z veseljem buden. *[smeh]* Zdaj se pa zdi, kljub nekim kozmetičnim spremembam, da bolj ko strukturno obvladaš jezik, boljši tvorec boš. To je mogoče nek predpogoj, ampak ... Navidezno je stvar urejena, pa ni urejena.

Senja Pollak: Marko, evo, rešitve so ...

Marko Robnik-Šikonja: Vsi skupaj smo povedali kar nekaj lepih rešitev, ampak načeloma velja, da če si kovač, potem se vsega lotiš s kladivom, ne. *[smeh]* Jaz se pač ukvarjam z jezikovnimi tehnologijami, tako da bi rekel to: vaš projekt ali pa mogoče ta skupnost ali skupnost socialnega dela, vključno s Centri za socialno delo bi lahko k temu pristopili na tak način, da bi naučili velike jezikovne modele, da bi to delali. Jezikovni modeli se učijo v treh fazah: prva faza je, da jih učimo na velikanskih količinah besedil – tukaj socialno delo ne more kaj dosti narediti, to se pač zbere; druga faza je, da se pripravijo učne množice za sledenje navodilom. To je ključna stvar za socialno delo: tipična vprašanja s tega področja, kaj ljudje sprašujejo, na kak način odgovarjajo, kakšne odgovore hočejo. Če boste naredili tako množico, obljubim, da jo bomo dodali v slovenski jezikovni model. Tretja faza je pa poravnava s človeškimi preferencami, da povemo tudi, kaj je etično, na kakšna vprašanja nočemo odgovarjati, kako dolgi morajo biti odgovori ... Tudi tukaj se da nekaj ponuditi. Skratka, če bo ta skupnost ali pa ta projekt nekaj prispeval, bomo tudi mi naredili to tehnološko rešitev.

Senja Pollak: In potem bodo lahko socialne delavke lažje spale.

Ina Ferbežar: In pa predvsem tisti, ki bodo dobili denar.

Senja Pollak: Tako. Mogoče zdaj še vprašamo publiko, če bi kdo želel deliti svoje izkušnje nespečnosti ali želje po spanju ...